

УДК 658:621 (477)

Бакута А.В.

аспірант

Запорізька державна інженерна академія

ep.zgia@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Бакута А.В. Сучасний стан машинобудівного комплексу України: проблеми та перспективи. У статті досліджено стан та тенденції розвитку підприємств машинобудівного комплексу країни у 2007-2011 роках. Проведено аналіз обсягу реалізованої продукції, імпорту та експорту, фінансових результатів діяльності підприємств машинобудування. Визначено місце та роль машинобудування серед інших галузей економіки; виявлено основні проблеми та визначено перспективи розвитку галузі.

Бакута А.В. Современное состояние машиностроительного комплекса Украины: проблемы и перспективы. В статье исследовано состояние и тенденции развития предприятий машиностроительного комплекса страны в 2007-2011 годах. Проведен анализ объема реализованной продукции, импорта и экспорта, финансовых результатов деятельности предприятий машиностроения. Определено место и роль машиностроения среди прочих отраслей экономики; выявлены основные проблемы и определены перспективы развития отрасли.

Bakuta A.V. Current status of machine-building complex of Ukraine: problems and prospects. The state and tendency of enterprises' of engineer complex of country in 2007-2011 years were researched in the article. The amount of realization production of engineer, import and export of these production, financial results were analysed. The place and part of engineer were determined among other branches of economy, the main problems were showed and the perspective of development this branch was determined.

Постановка проблеми. До найважливіших галузей промисловості усіх розвинених країн належить машинобудування, воно має вплив на ефективність і продуктивність всіх сфер економіки будь-якої країни: машинобудування займається виробництвом машин та устаткування, які забезпечують виробництво товарів і послуг підприємствами інших галузей, стимулюючи тим самим їхній розвиток. Саме в цій галузі закладається база для зростання продуктивності праці, створюються засоби виробництва, фактори, які сприяють збереженню енергетичних ресурсів, зниженню матеріаломісткості та підвищенню якості продукції. Тому дослідження стану та тенденцій розвитку машинобудівного комплексу, виявлення проблем та визначення перспектив є актуальним і своєчасним, бо Україна має великий потенціал природних і

інтелектуальних ресурсів, щоб займати провідне місце серед країн світу у сфері машинобудування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам сучасного стану машинобудування України присвячені публікації: Васюка Н.В., Чумакової Т.М., Лобач В.В. Шляхи виходу з кризи підприємств машинобудування розглянули Колісник М.К., Сміх К.Е. Аналіз стану та перспективи машинобудівного комплексу України на внутрішніх та зовнішніх ринках висвітлено в публікаціях Дзюби М.І. та Панченко О.М. Оцінка експортного потенціалу підприємств галузі проведена Фатенко-Ткачуком А. О. Перспективи України на світовому космічному ринку висвітлив Приз О.В

Мета статті. Дослідити сучасний стан машинобудівного комплексу України. Визначити роль та місце машинобудування в економіці країни. Виявити основні проблеми та визначити перспективи розвитку цієї галузі.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні машинобудування розглядається як найбільший комплекс, від діяльності якого залежить конкурентоспроможність товарів і послуг як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Машинобудівний комплекс України має дуже складну структуру. Галузі загального машинобудування України станом на 01.01.2008 рік нараховують більше 2000 підприємств різних форм власності та призначення [5]. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 18.04.2006 року № 516 «Про затвердження Державної програми розвитку машинобудування на 2006-2011 роки» [1] машинобудуванню належить 57 науково-дослідних організацій (з них 25 перебуває у державній власності), 15 % вартості основних засобів і майже 6 % оборотних активів вітчизняної промисловості із загальною кількістю працівників понад 570 тисяч осіб (за даними Державного комітету статистики [2] на 2010 рік). Машинобудування України об'єднує 38 галузей і 58. підгалузей і практично повністю охоплює виробничі цикли створення найбільш складної та сучасної техніки.

Провідними галузями машинобудування в Україні є: сільськогосподарське машинобудування, автомобільна промисловість, електротехнічна промисловість, важке і транспортне машинобудування, приладобудування, верстатобудування, хімічне і нафтове машинобудування, машинобудування для харчової і легкої промисловості, енергетичне машинобудування. Однією з найважливіших галузей машинобудівного комплексу України є космічна. Україна, яка належить до лідерів «космічного клубу», на сьогодні здійснює 8 % від загальної кількості пусків ракет-носіїв у світі та займає п'яте місце у світі після США, Росії, Китаю та країн ЄС [9, с.22-23].

Узагальнивши інформацію Державного комітету статистики, структуру машинобудівного комплексу в 2007-2011 роках можна представити в такому вигляді: рисунок 2.1. Основними районами концентрації підприємств машинобудування є Придніпровський, Донецький, Східний та Центральний райони. Загалом, з 2031 підприємств машинобудування і металообробки України найбільша їх кількість зосереджена у Донецькій (217),

Дніпропетровській (149), Луганській (169), Запорізькій (176) областях. Багато підприємств розміщено в Київській (84), Харківській (128), Львівській (165), Одеській (108) областях, а також у м. Києві (133) [6].

3

Рисунок 2.1 – Структура машинобудівного комплексу

Негативні явища, які принесли з собою неефективна приватизація та тінізація економіки, позначилися на машинобудівному комплексі, призвели до загострення криз на підприємствах галузі, наслідком яких стало зростання неплатежів та скорочення виробництва.

Складні умови, в яких опинився машинобудівний комплекс України, перш за все, стали наслідками поєднання світової фінансової кризи та внутрішніх проблем. Машинобудування України, на відміну від інших держав світу, базується на технологіях, що залишилися з часів Радянського Союзу, це знижує її конкурентоспроможність на світовому ринку [4].

У цій галузі у широких масштабах продовжують використовуватися характерні для радянської економіки затратні технології, що веде до зростання ресурсомісткості її продукції та перешкоджає скороченню затрат та випуску інноваційної продукції в інших галузях економіки.

Застарілою залишилась і система управління підприємствами машинобудування: керівники підприємств почали вести справи в ринкових умовах, але методи, які вони використовують у процесі управління, залишились без істотних змін. Машинобудування, як і вся українська економіка, потребує поєднання управлінського досвіду минулого з найновітнішими надбаннями в сфері менеджменту та науково-дослідних досягнень [2, с.167х.169].

Щоб визначити можливі шляхи покращення ситуації, в першу чергу важливо зробити аналіз стану підприємств машинобудування.

Машинобудівний комплекс є одним з найбільш постраждалим від економічної кризи. У сучасних умовах господарювання підприємства галузі змушені функціонувати в умовах жорсткої конкуренції з боку іноземних виробників і за умов відсутності розвинутих ринків збуту.

Через зменшення зовнішнього попиту відбулося зниження експорту продукції машинобудування, зменшення обсягів виробництва та збільшення кількості готової продукції на складах, погіршення фінансових результатів.

Треба зауважити, що енергетичне та нафтогазове машинобудування не постраждало від кризи, а багато провідних підприємств підгалузі навіть показали невелике зростання. За даними Мінпромполітики, за рік близько 85% продукції енергетичного та нафтогазового машинобудування експортується. Основними напрямками експорту є Росія, Казахстан, Туркменія, Узбекистан, Азербайджан і ОАЕ. Таким чином підприємства енергетичного та нафтогазового машинобудування менше були схильні до кризових явищ. Це пов'язано з тим, що робота підприємств цих секторів переважно будується на довгострокових контрактах, більшість з яких обслуговують проекти з будівництва газопроводів, нафтопроводів і реконструкції електростанцій. Такі проекти продовжують фінансуватися як з боку Росії, так і країн Середньої Азії [5, с.105].

На підприємствах машинобудування спостерігається збільшення кредиторської та дебіторської заборгованості: на кінець 2010 року, порівняно з кінцем 2009 року, відбулося збільшення дебіторської заборгованості на 18,5 %; кредиторська заборгованість підприємств за зазначений період збільшилася на 32,26 %, хоча відносно переробної промисловості ці показники нижчі.

Значну роль у зниженні обсягів виробництва відіграло зменшення закордонних поставок сировини, матеріалів, енергоресурсів, напівфабрикатів та комплектуючих, входження на ринок більш дешевої та якісної імпортової продукції, втрата платоспроможних ринків збуту.

Але 2010-2011 роки стали часом подолання кризових явищ, відновлення виробничих потужностей, нарощування обсягів виробництва та, відповідно, зростання обсягів реалізованої продукції. В Україні спостерігається зростання питомої ваги машинобудування в створенні продукції промисловості, але цього не достатньо порівняно розвиненими країнами світу, де цей відсоток становить 30-50 % (рисунок 2.2).

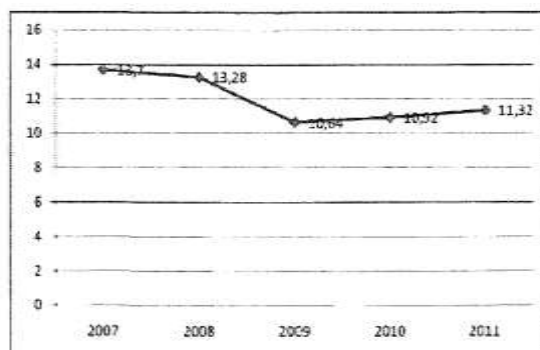

Рисунок 2.2 - Питома вага машинобудування в обсязі реалізованої промислової продукції за 2007-2011 роки

Обсяг реалізованої продукції машинобудування у відсотках до всієї промисловості України значно менше, ніж у розвинутих країнах; протягом 2007-2011 років він коливався у межах від 10,64 до 13,7 % (таблиця 2.1). Хоча обсяг реалізованої продукції машинобудування за останні роки збільшився порівняно з кризовими роками, на показники ефективності машинобудування це практично не вплинуло.

У 2008-2009 роках спостерігається зниження темпів зростання обсягів машинобудівного виробництва - від 48 до 2 %. У 2010-2011 роках темпи машинобудівного виробництва зросли від 7 до 36 %. Така тенденція характеризує хаотичний розвиток машинобудівного комплексу, що пов'язане не лише з економічною кризою 2008-2009 років, а й з тим, що питома вага імпортової продукції машинобудування перевищує питому вагу продукції вітчизняних виробників. З-за кордону українські підприємства, імпортують велику кількість продукції машинобудівної промисловості. До того ж ця продукція в багатьох випадках вже була в експлуатації. Особливо це стосується транспортних засобів. За оцінками фахівців, в Україну щороку завозять близько 300 тисяч нових і вже використовуваних автомобілів [2, с 165].

Аналіз статистичних даних показує, що імпорт продукції машинобудування у 2007-2008 роках більший за власне виробництво на 152,90 та 167,32 %%, відповідно. Це, звісно ж, є негативним фактом для економіки України. З 2009 року спостерігається протилежна тенденція, а імпорт продукції підприємств машинобудування стає меншим за власне виробництво, але і це не є позитивним фактором, оскільки пояснюється значним скороченням кредитних ресурсів у 2009 році. У 2010-2011 роках частка імпортової продукції порівняно до обсягу власної реалізованої продукції підприємств машинобудування збільшується: 81,4; 92,37 %%, що підтверджує залежність галузі від постачання нової високотехнологічної продукції, яка випускається країнами Європи та Америки.

Якщо ж звернутись до історії, Українська РСР практично не імпортувала промислової продукції, а в достатньому обсязі виробляла її самостійно.

Також можна зробити висновок про значне скорочення виробництва з 2005 р. порівняно з 1990 р., тобто за часи незалежності України (таблиця 2.2).

В останні роки половина імпортованих поставок припадала на інвестиційне устаткування, автомобілі та іншу техніку. Продукція важкого машинобудування в імпорті займає незначну частину.

Що ж стосується експорту - експорт недиверсифікований і припадає переважно на країни СНД (насамперед Росію), які також сильно постраждали від кризи. Різке скорочення інвестиційної активності у 2009 році на основних ринках збуту призвело до зменшення експорту продукції машинобудування на 38% або на 4,05 млрд. дол. США. У 2010 році, за рахунок поступового відновлення інвестиційної активності на зовнішніх ринках, відбулося зростання експорту продукції машинобудування порівняно з відповідним періодом попереднього року більш ніж на 30 %.

Таблиця 2.1 – Обсяг реалізованої промислової продукції підприємств машинобудування у 2007-2011 роках (у діючих цінах відповідного року)

Вид промислової діяльності	2007р.		2008р.		2009р.		2010р.		2011р.	
	млн. грн.	% до підсумку	млн. грн.	% до підсумку	млн. грн.	% до підсумку	млн. грн.	% до підсумку	млн. грн.	% до підсумку
Промисловість	717076,7	100	917035,5	100	806550,6	100	1065108,2	100	1305147,37	100
Машинобудування	98339,9	13,7	121780,4	13,28	85833,0	10,64	116348,5	10,92	147736,92	11,32
- виробництво машин та устаткування	30100,4	30,61	37271,5	30,61	34245,7	39,90	39778,4	34,18	47100,65	31,88
- виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	21216,5	21,57	25580,5	21,00	24504,7	28,55	27708,9	23,82	33235,44	22,50
- виробництво транспортних засобів та устаткування	47023,0	47,82	58928,4	48,39	27082,6	31,55	48861,2	42,0	67401,48	45,62

За даними Держкомстату України [7], в 2007-2011 роках наша країна експортувала в інші країни більше половини виробленої продукції: 67,38; 70,04; 61,60; 61,34; 56,73 %, відповідно. Це безперечно свідчить про підвищення попиту на продукцію українських підприємств на світовому ринку та експортну орієнтацію машинобудівного комплексу країни.

Таблиця 2.2 - Виробництво окремих видів продукції машинобудування у 1960-2011 роках (тис. шт.)

Роки	Трактори для сільського господарства	Сівалки	Зернозбиральні комбайни	Пральні машини	Пилососи побутові	Телевізори	Автомобілі легкові	Автобуси	Автомобілі вантажні	Автокрани
1960	88	72,2		78,4	-	93,7	0,5	2,2		3183
1970	148	63,1		498	329	1981	86,9	9,1		4513
1980	136	78		273	686	2526	161	15,2		6240
1990	106	57,1	107	788	1073	3774	156	12,6	296	3698
1995	10,4	1,5	91	213	285	62,4	58,7	2,2	278	585
2000	4	2	65	125	109	148	17,1	3,5	227	56
2005	5,5	11,3	47	322	37,5	651	192	4,7	147	382
2006	3,7	9,0	44	208	9,2	431	267	7,7	133	506
2007	5,3	7,1	41	173	1,2	507	380	9,1	122	812
2008	6,3	9,9	39	230	... ¹	558	402	10,2	115	699
2009	1,4	2,5	38	164	... ¹	238	65,7	1,5	109	... ¹
2010	5,2	3,8	33	167	... ¹	69,3	75,3	2,7	104	... ¹

Хоча з переходом до ринкових відносин підприємства машинобудівного комплексу працювали, використовуючи методи та наукові знання попередніх років, поступово відбуваються позитивні зміни. За даними Державного комітету статистики [7] за 2007-2010 роки в Україні було освоєно виробництво інноваційних видів продукції: 1255; 1100; 1266; 1047, відповідно. За 2007-2010 роки також було впроваджено нових технологічних процесів на підприємствах машинобудування: 755; 996; 1351; 1428, відповідно, у тому числі маловідходних, ресурсозберігаючих, безвідходних: 303; 362; 521; 241, відповідно. За даними Державного департаменту інтелектуальної власності в середньому щороку видається близько 70 патентів на винаходи машинобудування.

У 2007-2010 роках рівень зношеності основних засобів склав - 59,3; 58,4; 62,0; 63,8 %, відповідно. У 2007-2010 роках підприємствами галузі було введено основних засобів на суму: 38112; 46168; 37024; 39195 млн. грн. відповідно, що складає по відношенню до попереднього року: 21,14; - 19,80; 5,86 %. Хоча вартість основних засобів з кожним роком збільшується, це все одно не зменшує ступінь зносу, оскільки в основному вводиться імпортне обладнання, яке вже було в експлуатації. Звідси виникає потреба у оновлення основних фондів.

Потребує постійної уваги інвестиційна діяльність підприємств машинобудівної галузі, оскільки від цієї діяльності залежить модернізація виробництва та впровадження нових технологій, випуск нових конкурентоздатних видів продукції. Підприємствами машинобудування за 2007-2010 роки було освоєно інвестицій в основний капітал 8,3; 8,1; 6,2 та 7,5 %% до загального обсягу інвестицій у промисловість, відповідно. Щодо індексів інвестицій в основний капітал машинобудівної промисловості в 2007-2010 роках, то вони мають хаотичний розвиток: 130,3; 88,1; 64,7 та 86,6 %% відповідно. Така ситуація пов'язана з фінансовою нестабільністю більшості підприємств машинобудування.

Аналіз офіційних статистичних даних про фінансові результати роботи промислових підприємств за 2007-2011 роки свідчить, що частка збиткових підприємств у загальній кількості підприємств машинобудівного комплексу коливається: в 2007-2009 роках частка збиткових підприємств збільшилась від 30,8% до 39,3 %. У 2010-2011 роках частка збиткових підприємств зменшується до 37,6 % та 34,7% відповідно.

Зменшення частки фінансового результату машинобудівних підприємств до загального прибутку по промисловості від 15,16 % у 2007 році до 8,91 % у 2010 році вказує на загальне погіршення діяльності підприємств машинобудування в Україні в 2007-2011 роках.

Рентабельність операційної діяльності підприємств машинобудування має хаотичну динаміку і змінюється з 4,3 % в 2007 році до 6,6 % в 2010 році, що також свідчить про фінансову нестабільність підприємств машинобудування (рисунок 2.3).

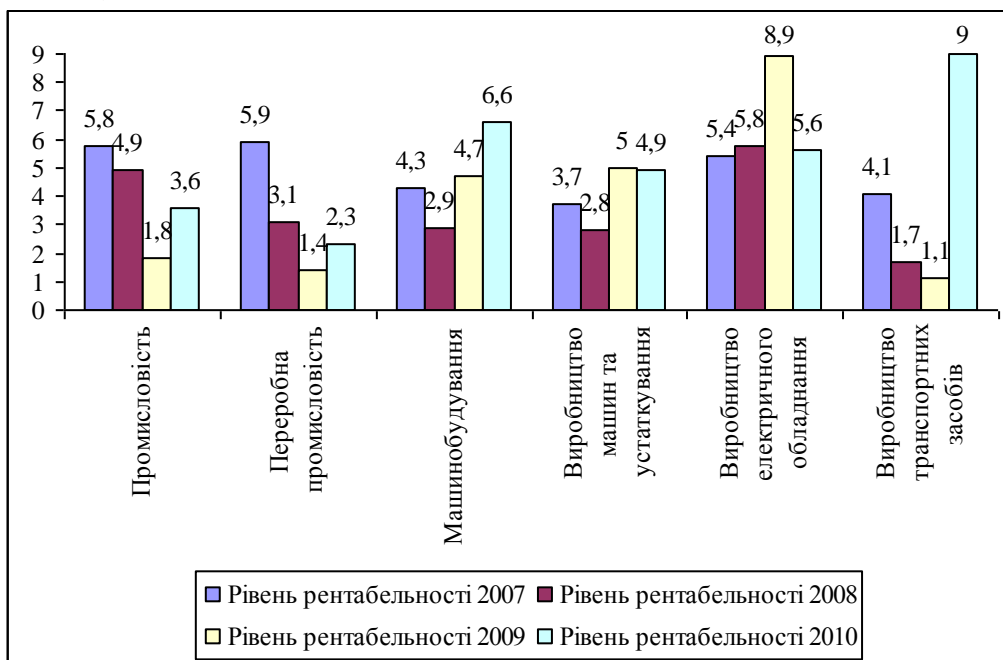

Рисунок 2.3 – Рентабельність операційної діяльності промисловості та підприємств машинобудування за 2007-2010 роки, %

У процесі дослідження було виявлено основні причини неефективної діяльності машинобудівного комплексу, які було згруповано та систематизовано автором і подано на рисунку 2.4.

Висновки. Незважаючи на окремі значні успіхи в таких галузях, як авіакосмічна, виробництво енергетичного устаткування, важке і транспортне машинобудування та деяких інших, стан галузі у цілому не відповідає сучасним вимогам як вітчизняної економіки, так і світової. Насамперед, в Україні відсутня низка високотехнологічних галузей, що визначають експортні позиції. За якістю та технологічними рішеннями вироби радіоелектроніки, побутові прилади, сільськогосподарські та шляхобудівні машини, а також ціла низка інших товарів, значно програють зарубіжним аналогам.

Для зміцнення позицій машинобудівних підприємств на зовнішніх ринках збуту, експортну орієнтацію необхідно збільшити до 35 %. Виручку від експорту має бути використано в основному на імпорт новітніх техніки і технологій, а також комплектуючих виробів. Імпортна техніка може бути застосована у тих випадках, коли аналогічна не виробляється і не може бути вироблена в Україні. Треба досягти збалансованості експорту та імпорту, а за рахунок власного виробництва задовольняти 60-80 % платоспроможної потреби внутрішнього ринку продукції машинобудування.

Велику увагу слід приділити розвитку наукоємних та високотехнологічних виробництв. Це призведе до зниження матеріалоемності продукції, до покращення якості та виходу виробництва на новий рівень, що дозволить зайняти нові ніші на світовому ринку.

Для успішного розвитку машинобудування в Україні необхідно підтримувати конкурентоспроможність продукції на світовому ринку. Для цього необхідно забезпечити високу якість продукції, її надійність та довговічність, що потребує великих інвестиційних вливань у наукове забезпечення та оновлення технологічного парку виробництва.

Для зменшення впливу перелічених негативних факторів менеджери підприємства машинобудування мають прагнути укласти договори з попередньою оплатою продукції, розширювати ринки збуту у Росії, Казахстані, Білорусі та в країнах близького та далекого зарубіжжя.

Останнім часом на світовому ринку зросли екологічні вимоги. Екологічність продукції стала одним з показників конкурентоспроможності продукції. Тож, для спроможності конкурувати на світовому ринку необхідно проводити природоохоронні заходи, що будуть спрямовані на зменшення забруднення навколишнього середовища.

Історично склалось, що Україна аграрно-промислова країна, тому стан сільського господарства також впливає на економічний стан країни. За період трансформацій в економіці країни серед галузей машинобудування виробництво сільськогосподарських машин найбільше постраждало.

Були майже забуті прогресивні технології, що обумовило суттєве зменшення попиту на вітчизняну сільгосптехніку та обвальне скорочення обсягів її виробництва. Тому проблеми розвитку сільськогосподарського машинобудування, а також можливі деякі напрями їх вирішення є актуальними.

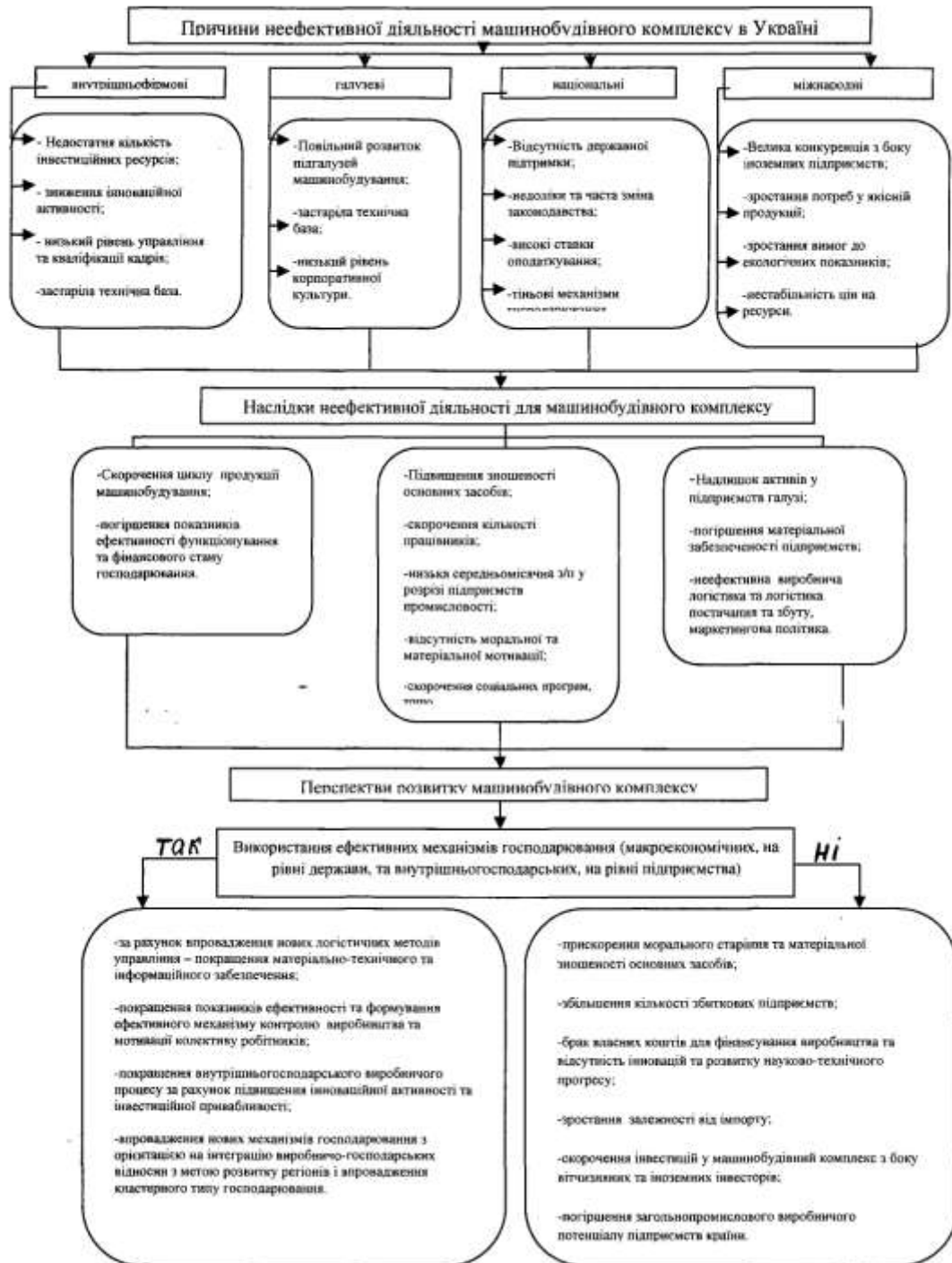

Рисунок 2.4 — Сучасний стан та перспективи розвитку машинобудівного комплексу України

Список літератури

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2006 року № 516 «Про затвердження Державної програми розвитку машинобудування на 2006-2011 роки».
2. Державний комітет статистики в Україні [Електронний ресурс]/Режим

доступу - <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Дзюба М.І. Аналіз стану машинобудівних підприємств України на зовнішніх та внутрішніх ринках [Електронний ресурс] / Режим доступу - <http://www.mev-hnu.at.ua>

4. Чумакова Т.М. Аналіз сучасного стану машинобудівного комплексу України [Електронний ресурс] / Режим доступу - <http://www.nbu.gov.ua>

5. Машинобудування України [Електронний ресурс] / Режим доступу - <http://uk.wjkdpejia.org>

6. Машинобудівний комплекс України, його розвиток і розміщення [Електронний ресурс] / Режим доступу - <http://ebooktime.net>

Ключові слова: машинобудівний комплекс, галузь, стан підприємств, тенденції розвитку, потенціал, інновації, економіка, обсяги реалізації, продукція, індекс.

Ключевые слова: машиностроительный комплекс, отрасль, состояние предприятий, тенденции развития, потенциал, инновации, экономика, объемы реализации, продукция, индекс.

Key words: complex of mechanical engineering; branch; state of enterprises; tendency of development; potential; innovations; economy; amount of realization; production; index.

Надійшла до редакції 12.12.2011р.